

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ М.І. ДОЛІШНЬОГО НАН УКРАЇНИ»

ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ:
виклики і загрози, вплив на соціальну інфраструктуру та
політика підтримки

Науково-аналітична записка

Львів-2022

У науково-аналітичній записці проаналізовано ситуацію щодо внутрішньої вимушеної міграції населення України внаслідок російського вторгнення 2022 року. Виявлено специфіку цих процесів для областей Карпатського регіону України. Акцентовано на основних проблемах внутрішніх вимушених переміщень, що проявляються в низькому рівні захищеності внутрішньо переміщених осіб, їх високій фінансовій вразливості, труднощах з пошуку місця тимчасового перебування, значному навантаженні на соціальну інфраструктуру та ін.

З метою вирішення означених проблем розроблено пропозиції для центральних і регіональних органів державної влади, зокрема в частині комплексного моніторингу за регіонами походження і перебування внутрішньо переміщених осіб, узагальнення такої інформації в Єдиній інформаційній базі, комплексу заходів стимулювання самозабезпечення внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Науково-аналітичну записку підготувала д.е.н., с.н.с. Біль М. М.

Внутрішньо переміщені особи: виклики і загрози, вплив на соціальну інфраструктуру та політика підтримки

Ситуація щодо внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні і Карпатському регіоні. У 2022 році Україна вдруге за роки незалежності зіткнулась з проблемою вимушеної міграції. 2014 рік показав інституційні, правові та фінансові проблеми подолання викликів вимушених переміщень населення. Регулювання вимушеної міграції 2022 року відбувається на більш високому рівні, чому сприяє набутий з 2014 року управлінський досвід, правові напрацювання (дія Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»), можливості використання порталу «Дія» для надання послуг ВПО та ін.

Регулювання вимушених переміщень 2022 року потребує більш системного підходу, оскільки, на відміну від 2014 року, сучасна ситуація має низку особливостей:

1. Обсяги вимушеної міграції 2022 року значно переважають 2014 рік – у майже 5 разів (якщо брати показник кількості ВПО у квітні 2022 року), оскільки значно більша кількість територій опинилась у зоні військових загроз (табл. 1).

Таблиця 1

Чисельність внутрішньо переміщених осіб в Україні у 2014-2021 та 2022 рр.

	2014-2021 роки Війна на Сході України та анексія АР Крим	Російське вторгнення в Україну 2022 року
Кількість ВПО	1,5 млн ¹ (максимальний показник у 2015 році)	6,5 – 7,7 млн ² (станом на квітень 2022 року)
Частка ВПО у населенні України	3,4 %	15,8 – 18,7 %

2. Ситуація щодо кількості ВПО залишається невизначеною, оскільки активна фаза бойових дій в Україні триває – за різними оцінками близько 12 млн осіб перебуває на тимчасово окупованих територіях або територіях з пошкодженою критичною інфраструктурою, що у випадку невирішення ситуації теж можуть стати ВПО³. Окрім того, практикується незаконне вивезення людей з тимчасово окупованих територій України в РФ зі спрощенням процедури всиновлення дітей-громадян України.

3. Темпи зростання кількості ВПО є нижчими, ніж біженців за кордон: за березень-квітень 2022 року кількість ВПО зростає на 661 тис. осіб, а біженців – на 1,1 млн осіб. У значній мірі це зумовлено лояльною політикою європейських держав з прийому й соціального захисту в умовах абсолютної підтримки населення України цивілізованим світом.

¹ Скільки в Україні переселенців і яку допомогу вони отримали в липні : Слово і Діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/26/infografika/suspilstvo/pereselenci-ukrayini-skilky-yix-ta-yakux-oblastyax-prozhyvayut>

² Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey Round 2 (24 March – 1 April 2022). URL: <https://displacement.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-2-24-march-1-april>

³ Conflict in Ukraine: what do we know about the internal displacement situation so far? Elise Filo, Frankie Parrish (March 2022). URL: <https://www.internal-displacement.org/expert-opinion/conflict-in-ukraine-what-do-we-know-about-the-internal-displacement-situation-so-far>

4. Внутрішні вимушені переміщення 2022 року мають високий потенціал повернення, оскільки у статусі ВПО, як правило, перебувають жінки та діти, а чоловіки змушені залишитись або вступити до Територіальної оборони, Збройних сил України, волонтерських організацій та ін.

5. Географія розселення ВПО є більш «прозахідною». При виборі місця перебування ВПО часто обирають області Карпатського регіону як найбільш віддалені від територій активних бойових дій та наближені до кордонів ЄС. За результатами обстеження Міжнародної організації з міграції ВПО, які перебувають у західних областях України (Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька, Закарпатська області Карпатського регіону, а також Волинська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька області), відзначаються значно вищою схильністю до подальших переміщень, зокрема за кордон. За даними обстеження, частка ВПО, які розглядають можливість подальшого переміщення, складає⁴:

- 44 % серед тих, хто перебуває у західних областях;
- 19 % серед тих, хто перебуває у північних областях;
- 15 % серед тих, хто перебуває у східних областях;
- 6 % серед тих, хто перебуває у південних областях;
- 4 % серед тих, хто перебуває у м. Київ.

Львівська і Закарпатська області входять у топ-5 регіонів, які прийняли найбільшу кількість ВПО – за розрахунками Міжнародної організації з міграції 9 % і 7 % відповідно (станом на квітень 2022 року).

За даними регіональних органів влади, Міністерства соціальної політики України та різних публікацій в ЗМІ кількість ВПО в областях *дуже різниться* (табл. 2).

Якщо узагальнювати загальну ситуацію, то для Карпатського регіону України можна виділити наступні особливості внутрішніх вимушених переміщень:

- Карпатський регіон є найбільшим реципієнтом ВПО в Україні і водночас її гуманітарним тилом. Це зумовлено віддаленістю від територій активних бойових дій і наближеністю до держав ЄС;

- Карпатський регіон виконує транзитну функцію щодо переміщень ВПО у держави Європи;

- в Карпатському регіоні кількість ВПО, які не планують далі переміщуватись, є вищою, ніж в регіонах України, бойові дії в яких не ведуться. Це підтверджують дані ріелторів щодо оренди житла на декілька місяців⁵.

У цілому на області Карпатського регіону за різними оцінками припадає від 6 до 18 % ВПО України, однак ситуація продовжує змінюватись залежно від бойових дій, звільнення та деокупації територій України.

⁴ Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey. Round 2 (24 March – 1 April 2022). URL: <https://displacement.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-2-24-march-1-april>

⁵ Приблизно 500 тисяч українців орендували житло у західних областях за час війни : Interfax Україна (9.03.2022). URL: <https://interfax.com.ua/news/general/810259.html>

Чисельність внутрішньо переміщених осіб в областях Карпатського регіону України у березні-квітні 2022 р.⁶

Область	Березень 2022 року	Квітень 2022 року				
	Кількість ВПО за оцінками ОВА, осіб	Кількість ВПО за оцінками ОВА, осіб	Частка від населення, %	Кількість зареєстрованих ВПО, осіб	Щільність постійного населення, осіб/км кв	Щільність населення з врахуванням ВПО, осіб/км кв
Закарпатська	60 тис.	80 тис. – 380 тис.	6,4 – 30,6	44 тис. – 140 тис.	97,3	103,6 – 127,1
Івано-Франківська	70 тис.	80 тис. – 130 тис.	5,9 – 9,6	Дані відсутні	97,2	102,9 – 106,5
Львівська	40 тис.	216 тис. – 570 тис.	8,7 – 23,0	55 тис.	113,4	123,3 – 139,5
Чернівецька	20 тис.	50 тис. – 62 тис.	5,6 – 7,0	Дані відсутні	109,9	116,1 – 117,6

Основні проблеми внутрішніх вимушених переміщень. Ситуація щодо значної кількості ВПО у Карпатському регіоні України породжує низку проблем, виявлення і вирішення яких має бути якнайшвидшим без очікувань повного завершення війни. До такого роду проблем слід віднести:

1. *Проблема низького рівня захищеності ВПО.* Це підтверджують тенденції до зростання частки осіб, які планують далі переміщуватись з регіону за кордон – у березні цей показник складав 19 %, а у квітні зріс до 44 %⁷. Станом на кінець квітня 2022 року розпочався більш активний процес офіційної реєстрації ВПО завдяки можливості отримання допомоги та внаслідок продовження активної фази бойових дій на сході і півдні країни. Держава має продовжувати забезпечувати мінімальні соціальні гарантії, навіть перебуваючи у стані війни, залучаючи для цього міжнародну фінансову і гуманітарну допомогу.

2. *Проблема фінансової вразливості ВПО.* Наразі урядом ведеться активна політика щодо соціальної підтримки ВПО: встановлена щомісячна виплата в розмірі 2000 грн особам, які виїхали з районів активних бойових дій, 3000 грн – на дитину, а також разова виплата 6500 грн особам-найманим працівникам, які втратили місце праці (до 31 березня 2022 року). Також починають діяти додаткові програми ООН з підтримки найбільш вразливого населення з виплатою 2200 грн до трьох місяців. Передбачена компенсація витрат на оплату комунальних послуг в розмірі 450 грн на місяць для власників житла, де перебувають ВПО, а також компенсація витрат громадам на оплату комунальних послуг в об'єктах тимчасового розміщення ВПО.

⁶ Філіпчук Л., Ломоносова Н., Сирбу О., Кабанець Ю. Вимушена міграція і війна в Україні (24 лютого – 24 березня 2022) : CEDOS. URL: <https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/vymushena-migracziya-ta-vijna-v-ukrai%CC%88ni.docx-1.pdf>; У Львівській області перебуває до 400 тисяч внутрішньо переміщених осіб, але прийматимемо стільки, скільки потрібно, - Козицький (19.03.2022). URL: https://lb.ua/society/2022/03/19/510269_ivivskiy_oblasti_perebuvaie_400.html; Ситуація у соціальній сфері станом на 20:00 : Урядовий портал (9.04.2022). URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/9-kvitnya-situaciya-u-socialnij-sferi-standom-na-2000>

⁷ Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey. Round 1 (16 March). URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-1-16-march-2022>

3. *Проблема пошуку місця тимчасового перебування ВПО.* Оскільки області Карпатського регіону, особливо Львівська і Закарпатська, є основними реципієнтами ВПО, то в регіоні виникли проблеми оренди житла (для осіб з певними фінансовими можливостями) і безкоштовного перебування (для осіб з низьким рівнем доходів). Це змусило регіональні органи влади звертатись до міжнародних партнерів за допомогою.

4. *Проблема навантаження на соціальну інфраструктуру.* Окрім браку житлового фонду внутрішні вимушені переміщення суттєво збільшили навантаження на транспортну інфраструктуру (міські затори, брак місць паркуванням і т. д.). Територіями підвищеної напруженості стали залізничні вокзали, де діють волонтерські та інформаційні центри, що надають першу допомогу ВПО, які прибувають в області. У перший місяць війни особливими територіями були прикордонні, де розташовані пункти перетину державного кордону України з державами ЄС. Також значна частина об'єктів соціальної інфраструктури сфер освіти, культури, спорту та ін. була переобладнана для тимчасового перебування ВПО. Навантаження на заклади охорони здоров'я в умовах спаду пандемії COVID-19 та зниження попиту на діагностику захворювань не є критичним, однак ситуація може змінитись унаслідок нових пандемічних спалахів та інших умов нестабільності.

Проблема навантаження на інфраструктуру є особливо актуальною для обласних центрів, де частка ВПО є суттєвою:

- м. Львів – близько 200 тис. ВПО або 27,7 % від населення;
- м. Ужгород – близько 30 тис. ВПО або 26,7 % від населення;
- м. Івано-Франківськ – близько 42 тис. ВПО або 18,2 % від населення;
- м. Чернівці – близько 45 тис. ВПО або 17,2 % від населення.

5. *Проблема вибіркового соціального напруження між постійним населенням і ВПО.* Мовні та поведінкові відмінності в окремих випадках породжують конфлікти між постійним населенням і ВПО. У соціальних мережах і буденних розмовах частими є розповіді щодо нешанобливого відношення ВПО до майна у місцях перебування, їх небажання займатись волонтерством чи ставати на військовий облік (щодо чоловіків) та ін. Незважаючи на окремі заклики органів влади до українців бути єдиним народом, питання зниження соціального напруження потребує окремої уваги з точки зору проблемності та необхідності вирішення на шляху формування єдиної нації, що протистоїть зовнішній загрози.

6. *Проблема загроз життю і здоров'ю ВПО після зміни місця перебування.* Абсолютно безпечних регіонів в Україні наразі немає. Для прикладу, 18 квітня 2022 року у м. Львові внаслідок ракетного удару по об'єкту цивільної інфраструктури постраждала дитина, яка була ВПО з м. Харків. Тому питання скупчення людей, реагування на сигнали повітряної тривоги, облаштування підземних сховищ та ін. зберігає високу актуальність.

Ризики та загрози, пов'язані з внутрішніми вимушеними переміщеннями. У випадку ігнорування та невирішення існуючих проблем на рівні центральних, регіональних органів влади, органів місцевого самоврядування може поглибитись низка ризиків і загроз дестабілізуючого характеру:

1. Зниження довіри населення і бізнесу до органів державної влади – якщо держава не забезпечить мінімальний пакет соціальних стандартів та справедливий розподіл міжнародної допомоги, «ейфорія» національного єднання може змінитись зневірою, зниженням волонтерської активності та сприятиме зовнішнім спекуляціям.

2. Зубожіння населення зі зниженням купівельної спроможності, наслідком чого буде падіння попиту та прибутковості бізнесу, підвищення соціальної напруги та загостреної реакції на соціально-економічну неоднорідність суспільства.

3. Необґрунтоване підвищення вартості житла (оренди і купівлі) в місцях високої концентрації ВПО.

4. Зниження якості послуг соціальної інфраструктури, особливо для постійного населення, в умовах нерегульованого додаткового навантаження ВПО.

5. Поглиблення «розколу» українського суспільства за територіальними, мовними, політичними ознаками.

6. Поширення соціальної тривожності, невпевненості, що матиме пряме відображення на подальшій соціальній та економічній поведінці населення і бізнесу.

Пропозиції щодо вирішення проблем, пов'язаних з внутрішніми вимушеними переміщеннями:

1. Щодо проблеми низького рівня захищеності ВПО:

- *Центральним органам державної влади:*

· щомісячні оприлюднення узагальнених даних по регіонах та поселеннях кількості зареєстрованих ВПО згідно Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб, доступ до якої більшість експертів для проведення якісного аналізу не має;

· інформаційно-роз'яснювальна робота щодо способів підтримки державою ВПО для заохочення їх реєстрації, у тому числі з використанням інформаційних ресурсів Телемарафону «Єдині новини» та інших авторитетних засобів масової інформації й соціальних мереж;

· інформування щодо частки державних витрат на соціальну підтримку населення України загалом і ВПО зокрема в структурі бюджетного фінансування та міжнародної фінансової допомоги;

- *Регіональним органам державної влади:*

· розширення штатів соціальних служб для вчасної реєстрації ВПО та доступу до можливостей одержання фінансової допомоги (для прикладу, в м. Ужгород станом на 20 квітня 2022 року Департамент соціальної політики змушений записувати ВПО аж на червень);

· підтримка діяльності центрів координації дій – гуманітарних штабів, місць розселення ВПО та ін., які надають основну соціальну допомогу;

· систематизація інформації для переселенців на сайтах обласних державних адміністрацій за рубриками «поселення», «медико-психологічна допомога», «правова допомога», «допомога щодо організації навчання дитини», «допомога з пошуку місця праці» та ін., оскільки наразі така інформація на сайтах є розпорошеною та не уніфікованою за формою і поданням;

- поширення інформації серед ВПО про інститути безоплатної соціальної допомоги з можливістю отримання правових консультацій, надання показів про злочини, жертвами чи свідками яких вони стали та ін.;

- підтримка діяльності мобільних центрів психологічного консультування ВПО на базі соціальних служб і служб у справах дітей;

- визначення переліку основних та перевірених чат-ботів типу «Юридичний порадник для ВПО», «Прихисти українців», «Турботник», «Дитина не сама», «SaveUA», «Нам по дорозі», «EducationUaBot» та ін.

2. Щодо проблеми фінансової вразливості ВПО:

- *Центральним органам державної влади:*

- збереження та ситуативне пролонгування затверджених державних виплат і компенсацій для ВПО та населення, яке їх приймає;

- інформаційно-роз'яснювальна робота щодо можливостей ВПО отримувати допомогу у межах додаткових програм ООН щодо підтримки найбільш вразливого населення;

- визначення переліку заходів стимулювання самозабезпечення ВПО з можливістю їх адаптації до регіональних особливостей;

- укладення міждержавних договорів як основи для співробітництва прикордонних регіонів України з сусідніми державами в частині фінансування бізнес- і соціальних проєктів ВПО;

- *Регіональним органам державної влади:*

- моніторинг практики виплати роботодавцям (6500 грн) за кожного працевлаштованого ВПО, популяризація такого досвіду в регіоні;

- реалізація регіональних програм стимулювання бізнесу, самозайнятості і зайнятості ВПО з врахуванням потреб ринку праці;

- організація при центрах зайнятості курсів навчання, підвищення кваліфікації, семінарів для ВПО;

- системне залучення ВПО до громадських проєктів, заходів у рамках волонтерського руху;

- залучення ВПО до розробки проєктів відновлення територій їх походження внаслідок бойових дій (залежно від професійної спеціалізації та особистих талантів);

- реалізація транскордонних програм щодо фінансування бізнес- і соціальних проєктів ВПО.

3. Щодо проблеми пошуку місця тимчасового перебування ВПО:

- *Центральним органам державної влади:*

- конкретизація механізмів виплат для ВПО, які втратили житло, з врахуванням рівня пошкоджень, намірів подальшого перебування, кількості власників та осіб, які фактично там проживали та ін.;

- відновлення практики пільгового іпотечного кредитування ВПО за рахунок коштів гранту Кредитної установи для відбудови (KfW), ініціативу реалізації якої розпочато ще в квітні 2021 року;

- визначення механізму відповідальності власників майна за недобросовісне ціноутворення щодо оренди і купівлі майна (для проживання і бізнесу);

- *Регіональним органам державної влади:*

- моніторинг стану місць організованого розселення ВПО на базі об'єктів соціальної інфраструктури з виявленням проблем та можливостей покращення;

- будівництво модульних містечок і модульно-каркасних будинків для ВПО;
- викуп квартир «певної цінової категорії» для ВПО за рахунок коштів місцевих бюджетів (ініціативи Львівської області);
- моніторинг цін на оренду і купівлю житла, особливо в поселеннях високої концентрації ВПО з оприлюдненням інформації про недобросовісних власників.

4. Щодо проблеми навантаження на соціальну інфраструктуру:

- *Центральним органам державної влади:*
 - розробка методичних рекомендацій щодо допустимих меж навантаження на об'єкти соціальної інфраструктури з інтеграцією ВПО та збереженням належного рівня якості соціальних послуг – освітніх, медичних, адміністративних, транспортних, комунальних та ін.;
 - перегляд переліку товарів Державного резерву згідно потреб воєнного часу;
 - системна робота щодо планування відновлення деокупованих територій з метою пришвидшення повернення частини ВПО у безпечне середовище;
- *Регіональним органам державної влади:*
 - формування переліку місць розселення у віддалених від обласного центру населених пунктах, зокрема гірських територіях, з пропозицією для ВПО можливостей проживання, ведення особистого селянського господарства, ремісництва та ін.;
 - формування регіональних резервів продовольства, лікарських засобів і виробів медичного призначення;
 - контроль забезпеченості населення продуктами першої необхідності і медикаментами;
 - залучення ВПО до роботи об'єктів соціальної інфраструктури у відповідності до професійної спеціалізації та особистих талантів;
 - перегляд штатів комунальних і соціальних служб з врахуванням збільшення навантажень унаслідок обслуговування потреб ВПО;
 - додаткове преміювання працівників служб (зокрема з місцевих бюджетів розвитку), які здійснюють виконання обов'язків в умовах воєнного стану та рівень заробітної плати яких є нижчим за середні показники (працівники комунальних служб, служб надзвичайних ситуацій, правоохоронних органів та ін.);
 - планування відновлення роботи об'єктів соціальної інфраструктури, які були переобладнані для тимчасового перебування ВПО.

5. Щодо проблеми вибіркового соціального напруження між постійним населенням і ВПО:

- *Центральним органам державної влади:*
 - активна промоція ідей національного єднання, роз'яснення історичних передумов становлення України;
 - максимальна підтримка трансляцій українських кіно, музики на загальнонаціональних і регіональних каналах;
- *Регіональним органам державної влади:*
 - обстеження (опитування) ВПО щодо основних труднощів, подальших намірів, у тому числі повернення, потреб адаптації й інтеграції;

- стимулювання комунікацій місцевого населення і ВПО через різні соціальні проєкти (наприклад, проєкт «Великдень як вдома», коли місцеві мешканці запрошують ВПО на свято додому для ознайомлення з традиціями).

6. Щодо проблеми загроз життю і здоров'ю ВПО після зміни місця перебування:

- *Центральним органам державної влади:*

- вироблення механізмів відповідальності за порушення правил воєнного часу;

- інформаційно-роз'яснювальна робота щодо культури споживання інформації та її поширення в соціальних мережах;

- *Регіональним органам державної влади:*

- підвищення дисципліни реагування на сигнали повітряної тривоги, особливо в місцях скупчення населення, зобов'язання закладів інфраструктури, підприємств та ін. забезпечувати перебування населення в захисних приміщеннях під час повітряних тривог;

- підтримка через комунальні служби та ОСББ облаштування підземних сховищ та інших приміщень, придатних для перебування під час повітряних тривог, з залученням мешканців та волонтерів;

- інформаційно-роз'яснювальна робота, проведення тренінгів з надання першої медичної допомоги, дій в умовах хімічної чи ядерної загрози, організованого захисту дітей, осіб похилого віку та ін.

Прогнози розвитку ситуації. Реалізація запропонованих заходів залежить від перебігу ситуації на територіях активних бойових дій та атак з повітряного простору, від яких потерпають усіх регіони України, в тому числі Карпатський. Залежно від ймовірного сценарію залежить загальний підхід до регулювання внутрішніх вимушених переміщень населення:

1. У випадку переходу війни у затяжну фазу – здійснення заходів адаптації та інтеграції ВПО з залученням їх фінансових і поведінкових активів у місцеву економіку.

2. У випадку деокупації частини територій України зі збереженням бойових дій на інших територіях – реінтеграція частини ВПО після повернення з системною психологічною і соціальною роботою, залученням їх фінансових і поведінкових активів у відновлення економіки та інфраструктури.

3. У випадку завершення війни та повної деокупації територій – окрім заходів реінтеграції ВПО, реалізація системних заходів історичної пам'яті та єдності, встановлення справедливості і відповідальності.

Висновки та пропозиції. Політика підтримки ВПО є соціальним обов'язком і хоча ресурси держави в умовах війни значно обмежені, міжнародна підтримка, волонтерська активність та єдність суспільства створюють сприятливі умови для реалізації запропонованих заходів.

Першочерговим кроком на шляху регулювання внутрішніх вимушених переміщень в Україні має бути чітке розуміння кількості ВПО, географії їх розміщення та їх загального соціального портрету. Надважливим у нинішньому часі є публічний моніторинг за регіонами та поселеннями кількості зареєстрованих ВПО згідно Єдиної інформаційної бази даних. Без такої інформації науковці й експерти не можуть розуміти реальну ситуацію та визначати актуальні заходи щодо її врегулювання.

Іншим важливим напрямком регулювання внутрішніх вимушених переміщень в Україні має бути комплекс заходів стимулювання самозабезпечення ВПО. Це особливо актуально для великих міст, в яких перебуває багато ВПО з певними фінансовими та поведінковими активами, які вже на даному етапі слід залучати.

Регулювання ситуації щодо ВПО є своєрідним тестом на ефективність дій центральних, регіональних органів влади і органів місцевого самоврядування, а також на суспільну єдність. Від його результатів теж у значній мірі залежить швидкість завершення війни.